

Е. А. ГУГНІН

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ “ФІЗИЧНИЙ ПРОСТІР” В СВІТОВІЙ СОЦІОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

В статті аналізується специфіка формування та функціонування поняття “фізичний простір” в світовій соціологічній науці та виокремлюються основні складові фізичного простору. При цьому основна увага приділяється концепціям П. Бурдьє, Е. Дюркгейма, Т. Парсонса, Г. Спенсера та Г. Зіммеля.

Ключові слова: фізичний простір, складові фізичного простору.

Виходячи з простої аксіоми, відповідно до якої соціальна реальність у всіх її проявах не може розглядатися поза просторовим контекстом, важко назвати соціолога зі світовим ім'ям, який не досліджував би виникнення, сутність, а також умови рухливості поняття “простір”.

Проте, внаслідок різних завдань, різниці між сегментами соціальної реальності, нарешті, неподібних теоретичних концепцій, обстоюваних представниками різних соціологічних шкіл, і до сьогодні не вщухли суперечки щодо уточнення того, що є простір і з чого він складається (звичайно ж, за умови його подільності), а внаслідок цього відсутнє однозначно сформульоване й стійке його визначення.

Саме тому метою даної статті буде проаналізувати специфіку формування та функціонування поняття “фізичний простір” в світовій соціологічній науці та виокремити основні складові фізичного простору.

Аналіз поняття “фізичний простір” доцільно розпочати з аналізу поняття “простір”, представленого в концепції П. Бурдьє, адже саме він увів у соціологію топологічну складову.

“Перш за все соціологія є соціальною топологією, — писав П. Бурдьє. — Так весь світ можна уявити собі у формі багатовимірного простору, побудованого за принципами диференціації й розподілу, що конструюються через сукупність активних властивостей у досліджуваному універсумі, тобто властивостей, які можуть надати його власнику силу та владу в цьому універсумі” [3, с. 17].

В основу концепції простору П. Бурдьє покладено його поділ на фізичне і соціальне, що пояснюється твердженням, згідно з яким “соціологія має діяти, виходячи з того, що людські істоти є одночасно біологічними індивідами й соціальними агентами... Як тіла і біологічні індивіди вони [людські істоти. — *Перек.*] розміщуються так само, як і предмети, в певному просторі (вони не мають фізичної здібності неюдисутності, котра дозволяла б їм одночасно перебувати в декількох місцях) і займають одне місце” [2, с. 35].

Виходячи з цього твердження, Бурдьє чітко відмежовує фізичний і соціальний простір, наголошуючи на тому, що “фізичний простір визначається за взаємними зовнішніми ознаками частин, що його утворюють, натомість як соціальний простір — за взаємовиключенням (чи розрізненням) позицій, котрі його утворюють, так би мовити, як структура рядопокладання соціальних позицій” [2, с. 35].

З одного боку, подібний поділ є цілком очевидним, проте за такою простотою приховується досить складний, часом прихований зв'язок між цими двома просторами. До того ж, як доводить аналіз літературних джерел різних епох, обговорення зв'язку між соціальним і фізичним просторами не виникло лише зараз і, відповідно, не є нововведенням П. Бурдьє в соціології.

На наш погляд, його заслуга полягає у створенні та формулюванні своєрідного методу аналізу зв'язку між зазначеними просторами.

Варто підкреслити, що зазначені аспекти хвилювали вчених ще з давніх часів. Причому якщо одні мислителі йшли до розв'язання поставлених завдань шляхом розуміння й аналізу соціального простору, то інші, відповідно, через аналіз простору фізичного. Тільки на початку ХХ століття були здійснені спроби до об'єднання або хоча б до зближення наявних точок зору з цієї теми. Проте висновки, зроблені на основі таких спроб, теж не були остаточними й безповоротними. Це знову й знову стимулювало вчених до пошуку нових характеристик зв'язку між соціальним і фізичним просторами.

Саме це обумовлює розгляд ряду класичних визначень простору, у першу чергу, фізичного, адже людина як біологічний організм з'явилася задовго до формування в ньому соціально вагомих якостей.

Уперше поняття фізичного простору як самостійного елемента соціологічного аналізу з'явилося в роботах представників географічної школи. Географічний детермінізм як обґрунтування визначальної дефініції простору, що розглядався як природне середовище, котре

має ресурси для розвитку суспільства, набув свого поширення у XVIII столітті в роботах Ж. Бодена, Ш. Монтеск'є, Ф. Ратцеля, К. Ріттера. Саме ці вчені прагнули обґрунтувати справедливість існування соціальної нерівності, виходячи з географічного місцезнаходження окремих народів.

Зокрема, Ж. Боден серед основних факторів, що впливають на життєдіяльність людей, називав клімат, місце проживання, а також рельєф заселеної території. Згідно з цими критеріями, він виділяє три пояси: південний, середній і північний, з-поміж яких середній вважав найсприятливішим для ідеального поєднання кращих рис південного й північного поясів (благодатність ґрунтів — від південного і фізичної міцці людей — від північного).

Певною мірою ідеї Ж. Бодена вплинули на Ш. Монтеск'є. Своє бачення ролі географічних факторів у житті людей і держав у XIV–XIX століттях він запропонував у своєму творі “Про дух законів” (1748), де розповів про вплив матеріальних і фізичних факторів на поведінку людей, а також на політичну структуру суспільства й держави. Проте варто наголосити, що цю концепцію він поширював виключно на слаборозвинені суспільства, надаючи перевагу в організації життєдіяльності людей у розвинених суспільствах “волі законодавця”. На цій слабкій рисі теорії Ш. Монтеск'є вперше чітко наголосив Р. Арон (детальніше див.: [1, с. 36–61]), натомість, до нього більшість істориків філософських учень цю безглуздість ігнорували.

Надалі простір, а також його складові частини (соціальний і фізичний простір) розглядалися вже крізь призму новоствореної О. Контом науки, названої “соціологією”. Сам О. Конт багато уваги приділяв ідеї прогресу й циклів поступального розвитку Розуму і, у цьому ключі, проблемам побудови суспільства й стадіям його розвитку. Саме тому він не міг оминати увагою таке поняття, як “простір”.

Так, основоположник соціології, характеризуючи нову науку як “соціальну фізику” (хоча, на думку Ю. Давидова, точніше говорити “фізику соціального” (див. за [5, с. 78]), відзначав, що єдність з фізичними науками, які мають справу з тілесним, матеріальним, і, одночасно, її відмінність від них обумовлена особливостями її предмета — суспільством.

Говорячи про прогрес Розуму, О. Конт наголошував на самодетермінованості останнього і, водночас, виділяв характерні рушійні сили цього процесу. До них він зараховував, по-перше, ті, що належать

людському організму (“расова організація” людських індивідів); по-друге, ті, що пов'язані з місцем проживання індивідів.

Отже, Огюст Конт визначив географічний фактор як вторинний. Саме тому він був одним з перших учених, який фактично піддав сумніву абсолютне значення географічного детермінізму для розвитку суспільства й визначення специфіки процесів, що відбуваються в ньому.

Не зважаючи на це, саме така обставина відіграла свою головну роль у подальшому аналізі зв'язку між соціальним і фізичним просторами, де перевага вже надавалася соціальному простору, а географічні фактори виконували не просто другорядну, а подеколи мізерну (майже до повного ігнорування) роль.

Так, не без впливу цієї методологічної установки О. Конта, набагато пізніше Р. Арон та інші соціологи піддали сумніву правильність ідей географічної школи й запропонували не ґрунтуватися на її догмах, а тільки враховувати особливості клімату, географічного середовища проживання при визначенні специфіки життєдіяльності окремих людей й суспільства в цілому.

Проте згодом саме на основі результатів діяльності географічної школи з'явився ряд самостійних дисциплін: політична географія (пов'язана з іменами Р. Хартшорна, В. Колосова, Х. Маккіндера); соціальна екологія (представники: Р. Данлеп, Ю. Марков); соціально-економічна географія (в роботах Б. Хорева, О. Анохіна, а також Р. Моррілла).

У другій половині XIX століття, коли для вчених стало очевидним, що клімат і інші географічні фактори не можуть самостійно визначити закономірності розвитку й функціонування суспільства та його складників, чимало соціологів почали розглядати фізичний простір, ґрунтуючись на ряді кількісних показників, і, у першу чергу, на показнику щільності населення та його ролі у формуванні суспільства.

У цьому напрямку працювали такі соціологи, як Г. Спенсер, Г. Зіммель, а також Е. Дюркгейм. Велику роль у розумінні сутності й основних рис простору відіграли роботи Г. Спенсера, у яких він спробував розглянути специфіку взаємовідношень пари “суспільство ↔ простір”. У цьому аналізі Г. Спенсер багато уваги приділяв обговоренню структури суспільства й місця в ньому біологічних організмів.

Спираючись на свої спостереження, він дійшов таких висновків:

1. Біологічні організми мають чіткіше виражену зовнішню форму, на відміну від суспільств, і, відповідно, структура останніх швидше метафорична, ніж реальна.

2. Будь-які місця у фізичному просторі абсолютно доступні якому-небудь індивіду, а відповідно, різне розташування індивідів обумовлено швидше не біологічними, а історико-соціальними причинами.

На нашу думку, набагато далі цих висновків просунувся Е. Дюркгейм.

У своїй роботі “Елементарні форми релігійного життя”, виданої ще в 1912 р., він відзначав, що власне сам простір не має жодних фізичних чи інших характеристик. Щодо зв'язку між фізичним і соціальним просторами — він дотримувався такої точки зору: “Простір суспільства переміщується з цілісністю простору. Оскільки індивіди й речі в оригіналі мають бути розділені в суспільстві між різними групами, тобто класифіковані, то усвідомлена самоорганізація, класифікація суспільства передається простору, що його займає. Простір повинен бути розділений, і ці класифікації мають бути відомі всім членам суспільства” (цит. за: [6, с. 55–56]).

Найголовніше в підході Е. Дюркгейма — це визнання значимості соціологізації простору.

Принципи суспільної класифікації переносяться на організацію простору, причому суспільство своїм авторитетом нав'язує це бачення як таке, що має бути. Проте, думка Е. Дюркгейма уявляється обмеженою в плані пізнання простору, по-перше, через те, що суспільство у нього — це усе-таки певна єдина річ, організм, особлива сутність. А в цих термінах не зовсім просто описувати зв'язок, взаємодію, комунікацію. Що ж стосується позитивних аспектів цієї концепції, то, на нашу думку, варто вказати на самоочевидність певних просторових упорядкувань для членів суспільства. Вони не опираються, не заперечують таке бачення простору — проте, власне, і не “погоджуються” з ним. Вони сприймають його так саме, як і норми.

І хоча сам Дюркгейм писав про авторитетну підтримку суспільством просторових уявлень, зрозуміло, що вони утримуються не прямим насиллям чи авторитетною заданістю, а своєю чітко вираженою самоочевидністю. Це стосується, наприклад, самоочевидності приналежності кожного з нас до так званої “малої Батьківщини”, котра й до нашого часу, за даними соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, асоціюється у більшості респондентів з “Батьківщиною великою” тощо.

Концепція “соціології простору” Георга Зіммеля дозволяє розглянути інший бік питання, що нас цікавить. Виклад поглядів Г. Зіммеля спирається на ряд статей і, зокрема, на основну його працю “Соціо-

логія”, точніше — на дев'ятий розділ цієї роботи “Простір і просторові порядки суспільства” (детальніше див.: [4]).

На думку Г. Зіммеля, простір — це “форма” здійснення будь-якої соціальної взаємодії. Таке визначення, на перший погляд, є доволі розумним, але за допомогою тексту цього автора спробуємо розібратися в тому, що він вкладає в розуміння цього терміна. Оскільки простір — це “форма”, то він наповнений певним змістом, що має емпіричну цінність, а також сприяє маніпуляції ним соціальними суб'єктами. Власне простір, за Г. Зіммеlem, не є діючим фактором. Згідно з цим твердженням ані царства, ані імперії (Reiche) не можуть бути безмежно великими, а будь-яке просторове взаєморозташування людей неминуче набуде своєї просторової форми. Проте ті змісти, котрі цю форму наповнюють, залежать від інших змістів, а не від простору.

“Не географічне охоплення в кілька квадратних миль створює невелике царство; його створюють ті психологічні сили, які з якогось середнього пункту політично утримують разом жителів тієї (географічної) області” (цит. за: [6, с. 53]).

Проте справа не в просторі як такому, а в душі (це зауваження доволити, що до потрактування простору Г. Зіммель підходив у першу чергу з філософської точки зору, конкретніше — з позицій суб'єктивного ідеалізму). Для Г. Зіммеля не простір, а здійснюване душею членування й складання його частин має суспільне значення. При цьому даний вигляд фрагменту простору є специфічно-психологічною функцією, що за всіма уявно природними даними — досконало індивідуально модифікована; але категорії, з яких він виходив, під'єднуються, без сумніву, більш чи менш наочно-споглядално — до безпосередності простору.

Водночас, у певних випадках, за Г. Зіммеlem, просторова форма виявляється важливою для розгляду соціальних явищ (нагадаємо, що предметом соціології Г. Зіммель вважав “форми роблення суспільства” (“Formen der Vergesellschaftung”. — Е. Г.), а форма, як ми знаємо, — характеристика просторова).

Одним з найважливіших прикладів дослідження просторових форм, за Г. Зіммеlem, є поняття “виключності простору”.

Суть цього поняття полягає в підкресленні унікальності, відповідно й немислимості у множині кожної частини простору як такого. Саме це дозволяє нам говорити про тотожність об'єктів — у всіх інших аспектах, окрім просторового. Вони тотожні, але розміщені в

різних частинах простору, й саме тому стають, у певному сенсі, унікальними. Ця унікальність простору, на думку Г. Зіммеля, повідомляється предметам, якщо вони мисляться лише як такі, що заповнюють простір, і це стає особливо важливим для практики по відношенню саме до тих з них, до яких ми зазвичай підкреслено і використовуємо значення простору.

Також Г. Зіммель наголошував на принциповому значенні визначення меж у просторі. Він зауважував, що простір, зайнятий якоюсь суспільною групою, ми сприймаємо як єдність. Причому єдність простору настільки ж виражає єдність групи, настільки й навпаки. При цьому межа, в концепції Г. Зіммеля, — це не просторовий факт із соціологічним ефектом, а соціологічний факт, що оформлюється просторово.

Окрім цього, Г. Зіммель розглядав також і відмінності у просторовому оформленні товариств, фіксованих на певних територіях, й таких, що переміщуються.

Нарешті, він досліджував значення просторової дистанції по відношенню до людей (пізніше це буде однією з тем “соціальної екології”).

Отже, на нашу думку, концепція Георга Зіммеля є дещо гнучкіша, ніж концепція Е. Дюркгейма. Так, зауважимо, що за допомогою понять Г. Зіммеля можна описати не тільки суспільство в цілому, але й окремі соціальні утворення зокрема, аж до взаємодії окремих індивідів. Хоча варто визнати, що Г. Зіммель не так чітко акцентував увагу на квазінормативній самоочевидності просторового членування, як це зроблено в концепції Е. Дюркгейма. До того ж Г. Зіммель недостатньо чітко окреслив позицію спостерігача й погляди власне учасників взаємодії.

Інше бачення існування простору запропонував Т. Парсонс. Саме в Т. Парсонса ми вперше зустрічаємо зрозуміле применшення значення простору на противагу значенню часу для аналізу соціальної дії. Так, у одній зі своїх ранніх робіт він писав про те, що фізичний час є способом співвіднесення подій у просторі, час дії (“action time”) — спосіб зв'язку засобів і цілей та інших елементів дії. При цьому дія, за Т. Парсонсом, не просторова, але тимчасова. Звичайно, кожна конкретна подія відбувається також і в просторі. Але цей факт є непроблематичним даним в тому, що стосується аналітичних наук про дію.

В іншому джерелі — основній своїй праці — “Соціальна система” Т. Парсонс уже стриманіше формулював тезу про просторовий аспект

соціальної дії. Саме в цій роботі він уперше ввів у обіг поняття “територіальності”, розуміючи її як один з реляційних атрибутів “ego” як біологічного організму. (Реляційні критерії визначають специфіку відношення якогось об'єкта до “ego”, а отже, до інших об'єктів) (див.: [7]).

Що ж до даних реляційних критеріїв, то Т. Парсонс виділив три основні реляційні атрибути:

- а) так звану “біологічну позицію” (статевий аспект відтворення);
- б) просторове, або територіальне розміщення;
- в) темпоральне розміщення (локалізація в часі).

Якщо просторова позиція ego як організму в цей момент часу вважається даним, то відношення до неї позиції в просторі, де розміщений алтер, саме і є територіальним розміщенням.

Таке релятивне (співвідносне) територіальне розміщення притаманне всім діям, водночас особливо важливим воно є у двох випадках. По-перше, оскільки кожний індивід виконує декілька соціальних ролей, тривалість необхідного для них часу не може бути більшою, ніж дозволяє обмежена просторова мобільність у процесі переходу від однієї з них до іншої, наприклад, від родини до роботи і навпаки. Це означає, що основні “базиси операцій” діяльності індивіда мають міститися всередині обмеженої територіальної області, хоча “регулярний зв'язок” опосередком механічних засобів значно розширив цю область. Товариство — це колектив, члени якого розділяють загальну територіальну область як базис своїх операцій у повсякденній діяльності. Т. Парсонс ще називав це “резидентним розміщенням”. Окрім цього, важливим аспектом територіальності є використання сили. Сила діє власне на тіло, організм, обмежуючи свободу особи, що діє, зокрема, руху чи комунікації.

Т. Парсонс у своїй концепції стверджує, що аби використовувати силу проти діючої особи, необхідно “дістатися до неї” у тому місці, де вона є або хотіла би перебувати. Використання сили — крайній захід шпобігання дії (небіжчик не діє), і, оскільки як компонент влади використання сили має контролюватися в суспільстві, територіальна організація сили та її можливе використання завжди є фокусом структури суспільства (див.: [7]).

Поняття територіальності зустрічається також і в роботі Т. Парсонса “Суспільство”, де розкривається по-новому. Так, Т. Парсонс наголошував, що “суспільство, у першу чергу, політично організоване, і повинне визначити “відносно ефективний нормативний порядок на певній території” [8, с. 2].

Отже, аналізуючи роботи Т. Парсонса, можна сформулювати такі висновки, обумовлені його концепцією:

1. Дія — аспект, що аналітично вицленюється, не просторово, проте, у свою чергу, виключно тимчасово (існує в часі. — *Е. Г.*).

2. Дія як конкретний феномен припускає організм того, хто діє (тіло).

3. Тіло розміщене в просторі, зокрема, так, що поруч з іншими тілами (організмами діючих) переміщення тіла повинно забезпечити можливість виконання соціальних ролей, до того ж вони контролюються суспільством на основі сили.

4. Сукупність організмів, що діють на певній території, зумовлює утворення певного товариства, адже:

а) тіла членів суспільства перебувають переважно в одній області (на одній території);

б) на цій території підтримується певний нормативний порядок, котрий, як уже наголошувалося, перш за все ґрунтується на силі, хоча й не виключно на ній.

5. І, нарешті, парсонівський простір сполучається з тілами тих, хто діє, а час — з очікуваннями.

Ця теза ще раз відбиває тенденцію, що має місце в соціології і поділяє її на дві достатньо умовні частини: переважно просторову та переважно часову; тобто навіть висловлювання, що з'єднуються в диз'юнктивному модусі (за принципом “або/або”), сполучаються з реальністю за допомогою просторового чи часового співвіднесення.

І якщо представники першої виділяють як значимі самостійне значення культури, поведінку людей як суб'єктивно вагомі смисли (до них зараховують М. Вебера, Т. Парсонса, Н. Лумана), то інші навпаки — тілесність, потреби, владу.

На сьогодні сутність простору зазвичай привертає увагу великої кількості соціологів у всьому світі. У цій сфері варті уваги результати російських учених, які досліджують питання структурування і генезису простору. Перш за все, варто назвати О. Філіппова й Ю. Качанова. Якщо перший розглядав в основному сутність простору як такого, надаючи перевагу аналізу політичному простору, то інший, проголошуючи себе послідовником П. Бурдьє, вивчав взаємодію соціального й фізичного простору, акцентуючи саме на соціальному просторі. Крім того, до російських дослідників фізичного простору слід також віднести Ю. Леваду, І. Мостову, Г. Угольницького, Д. Циганкова, М. Шматко.

У цілому ж, на прикладі робіт вищеназваних учених, варто констатувати, що більшість російських соціологів надає перевагу розгляду фізичного простору, при цьому фізичний простір відіграє для них пріоритетну роль (перш за все використовують його для виділення соціальних ринів простору соціального).

Серед вітчизняних соціологів, з різних боків специфіку формування та функціонування фізичного простору зокрема та простору взагалі досліджували такі вчені, як: Є. Головаха, Л. Малес, І. Митюнич, Л. Нагорна, Н. Паніна, В. Паніотто, В. Оссовський, О. Хан, Н. Хмелько, Ю. Яковенко.

Водночас, на думку автора, варто наголосити на тому, що питання розгляду соціологією такого поняття, як “фізичний простір” не втратило актуальності й до нашого часу, адже, по-перше, без аналізу й осмислення поняття “фізичний простір” було б неможливим вивчення й аналіз власне поняття “соціальний простір”. По-друге, без аналізу фізичного простору чимало соціологічних теорій середнього рівня увияти просто неможливо.

Матеріали статті можуть бути використані фахівцями з теоретичної соціології при аналізі простору та основних його складових.

Використана література:

1. Арон Р. Этапы развития социологической мысли / Раймон Арон; [Общ. ред. и предисл. П. С. Гуревича]. — М.: Издательская группа “Прогресс” — “Политика”, 1992. — 608 с.
2. Бурдьє П. Социология политики: Пер. с фр. / Пьер Бурдьє; [Сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко]. — М.: Socio-Logos, 1993. — 336 с.
3. Бурдьє П. Социальное пространство и генезис “классов” / Пьер Бурдьє // Вопросы социологии. — 1992. — Т. 1. — № 1. — С. 17–37.
4. Зиммель Г. Избранные работы: Пер. с нем. / Георг Зиммель; [А. Юдин (ред.), А. Жировский (сост.)]. — К.: Ника-Центр, 2006. — 440 с.
5. История теоретической социологии: В 4-х т. / [Отв. ред. и сост. Ю. П. Давыдов]. — Т.1 / А. Б. Гофман, Ю. Н. Давыдов, А. Д. Ковалев и др. — М.: Канон+, 1997. — 496 с.
6. Филиппов А. Элементарная социология пространства / Александр Филиппов // Социологический журнал. — 1995. — № 1. — С. 45–70.
7. Parsons T. The Social System. Glencoe: The Free Press, 1951.
8. Parsons T. Societies. Evolutionary and Comparative Perspectives. Englewood Cliffs, N. Y., 1996.

Э. А. Гугнин

ГЕНЕЗИС ПОНЯТИЯ “ФИЗИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО” В МИРОВОЙ СОЦИОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

В статье анализируется специфика формирования и функционирования понятия “физическое пространство” в мировой социологической науке, а также выделяются основные составляющие физического пространства. При этом основное внимание уделяется концепциям П. Бурдьё, Э. Дюркгейма, Т. Парсонса, Г. Спенсера и Г. Зиммеля.

Ключевые слова: физическое пространство, составляющие физического пространства.

E. A. Guginin

GENESIS OF THE CONCEPT “PHYSICAL SPACE” IN THE SOCIOLOGICAL SCIENCE

Specificity of forming and functioning of the concept “physical space” is analyzed in this article. The basic components of physical space are also defined there. Thus the basic attention is given to the concepts of P. Bourdieu, E. Durkheim, T. Parsons, G. Spenser and G. Simmel.

Key words: physic space, elements of physic space.

УДК 316.42

В. В. МАЛЯРЕНКО

ФАКТОР МЕСТНОЙ ВЛАСТИ В ПОВСЕДНЕВНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА

Статья посвящена проблеме “власть — население” в региональном измерении. В ней выделены факторы, которые актуализируют переосмысление процессов социальной жизни региона и взаимоотношения населения с местной властью. Выводы автора базируются на материалах социологического исследования. Зафиксирована тенденция к переходу от патернализма к индивидуализации жизненных траекторий различных социальных групп.

Ключевые слова: власть, население региона, социальные отношения, социальная политика

В процессе реформирования современного украинского общества происходит корректировка публичной политики в социальной сфере, в которой трансформируются отношения между населением и местной (местной) властью.

В отношении регионального развития Украины в наши дни активно работают [1], накоплен определенный эмпирический материал для решения региональных проблем, предложены методические разработки по проблемам регионального развития [2; 3]. Особое исследовательское поле занимает анализ трансформации взаимоотношений власти (в том числе местной) и населения. В то же время как сами механизмы перехода к публичности власти, так и механизмы, технологии взаимоотношений между населением и властью на основе принципов открытости, прозрачности принятия решений в интересах сообщества, а не властной бюрократии до конца не изучены. По мнению И. Степаненко, задействовать формат “участия граждан в принятии решений” новую постсоветскую власть в Украине вынуждают по меньшей мере три объективных обстоятельства, а именно: “1) истощение ресурсов (экономических, политических, психологических) и возможностей (прежде всего идеологически-пропагандистских) для эффективного маневрирования в режиме традиционной закрытой политики, 2) тенденции развития государственной политики как “закрытого акционерного предприятия” для избранных и немногих стали угрожающими для безопасности существования большинства не инкорпорированных во власть граждан...; 3) глобальные демократические влияния и политическое давление стран западных демократий на постсоветскую власть относительно расширения поля политического участия и борьбы с коррупцией, а также мировой кризис традиционных форм представительской демократии...” [4, с. 22–23].

Одновременно поведенческие характеристики людей испытывают влияние углубляющихся социальных неравенств и необходимости адаптироваться к новым социально-экономическим реалиям. Если взять за основу четыре важнейших типа адаптивных механизмов, описанных Л. Корель (адаптация как развитие, адаптация как инерция, адаптация как уход (уклонение), адаптация как реверсия) [5], то можно предположить особую актуальность для социально уязвимых людей (малообеспеченных, пенсионеров, сирот и др.) механизмов адаптации как защиты, особенно в условиях неразвитости социальных и государственных институтов, обеспечивающих им социальную защиту. Это может провоцировать низкий уровень